

Војник без компаса и неук политичар

Међу појединим историчарима и другим интелектуалцима распрострањена је оцена да је Дража Михаиловић, глобално гледано, био лош политичар, а насупрот томе способан војни командант! Ту тезу, или тврдњу, заступају аутори о четничком покрету који му дају позитивне одреднице, а сами су већином или - аматери или дилетанти, (сем изузетака млађих историчара), и за Други светски рат, за четнички покрет, али и за Народноослободилачку борбу коју је водила Народноослободилачка војска Југославије (НОВЈ).

Оваква теза о Михаиловићу као сиособном и успешном војном ратном команданту захтева нешто ширу и темељнију анализу. Он је одиста био образован војник, боље речено војни старешина. Успешно је учествовао у 1 светском рату. Завршио је највише војне школе Краљевине Југославије и доспео у генералштабну струку, што је с правом сматрано посебним квалитетом. Доста је радио и у обавештајној служби, поред осталог као војни изасланик у Бугарској и Чехословачкој. Највиша војна дужност му је била командант пука, а у априлском рату 1941. у коме није ни дејствовао, био је помоћник начелника оперативног оделјења армије.

Школовање за струку (и у војсци), разумљиво, један је од првих услова да се успе у практичној примени стечених знања и укупног образовања. У овом случају, у ратним условима, у командовању, планирању, маневрима и руковођењу борбеним дејствима. У том „практичном делу“ као начелник Штаба Врховне команде, није имао никаквог успеха. Напротив.

Кратак период сарадње с партизанским одредима

Које је он борбе, бојеве и операције водио? Односно, које су борбе водили његови четници (или тзв. Југословенска војска у отаџбини), против кога и са каквим резултатима?

Борбе вођене заједно са народноослободилачким партизанским одредима у Србији против немачког окупатора (септембар - октобар 1941. године) имале су делимичног успеха: заједничко ослобођење

Горњег Милановца и Чачка, затим опсада Краљева. Ваљева и Шапца (уз постојање мешовитих оперативних штабова). Међутим, та сарадња била је краткотрајна и лабава. Михаиловић је чак и иорицао (у преговорима с делегацијом немачког опуномоћеног команданта корпуса у Србији у Дивцима 11. новембра 1941. године) учешће својих јединица у тим борбама,водећи та дејства на то да је био приморан!¹

Када је дошло до прекида сарадње са партизанским одредима и до отворених и фронталних међусобних борби, четници су, иако бројнији у више сукоба, губили борбу за борбом. У нападу на Ужице, први и други пут, почетком новембра 1941. године, иако оба пута бројнији, иако су у борбама код Црнокосе, у Карану, Г. Милановцу и другим местима, заробили велики број партизана, поражени су. Позната је Михаиловићева оцена којом је укорио своје официре да су их у тим борбама поразили „ђаци и шегрти". Пошто су напустили заједничку опсаду Краљева (на иревару су запленили један топ од партизана, а иосаду јединог партизанског тенка „позвали на заједничку вечеру" па побили) напали су партизана у Чачку, где су такође изгубили борбу и потучени. Када су четници фронтално напали Чачак, партизани су их поразили и запленили им топове на ватреном положају на Љубићу, а тенк се заглавио у блату у Алвациници. Средином новембра главнина четника била је опкољена од партизанских одреда у ширем рејону Равне горе и могла је бити готово сасвим поражена да Михаиловић није преко официра за везу капетана Милорада Митића затражио примирје од Врховног штаба НОП одреда. У међувремену, Михаиловић је преговарао са Немцима у Дивцима, и упркос склопљеног примирја са партизанским одредима. Када су Немци, међутим, изводили завршни део прве офанзиве у западној Србији, велики део својих јединица Михаиловић је легализовао код Немаца (у духу усмене директиве Слободана Јовановића коју су му „пренели" мајори Остојић и Лалатовић), а и индиректно и код Немаца. Тако су четници газећи споразум, с партизанима укључени у немачку офанзиву. Да није било четника да „лове" разбијене партизанске јединице и њихове присталице, но селима и у брдско-планинским пределима, вероватно главнина партизанских снага не би била савим потиснута из западне Србије. Ако се то четничко учешће може рачунати у неки „успех", онда га је и Михаиловић заиста имао. Међутим, у тој донекле парадоксалној ситуацији, јер су Немци у преговорима у с. Дивцима рекли Михаиловићу да му не верују и да му неће дати муницију, он чак није претпостављао да могу напасти и његове снаге кад потисну партизанске одреде у Босну и Санџак.

За време преговора у Дивцима шеф делегације главнокомандујућег немачког генерала Србије, пуковник Когард, рекао је отворено

Михаиловићу да ако се не преда Немцима да ће га они гонити као и партизане. Ево кратког извода из записника:

„К.: Од главнокомандујућег у Србији ја немам никакав други налог сем да пуковника Михаиловића питам да ли он безусловно капитулира или не?

Д.М.: Не видим никаквог разлога што ми је упућен позив за овај сусрет ако се хтелo да ми се ово саопшти. То ми се могло поручити и преко посредника."

Нешто касније Когард је закључио:

„Ако одговор не буде позитиван, борба против вас биће настављена..."²

Михаиловић није озбиљно схватио ову немачку претњу, што је несхватљиво. Он је током преговора упорно тражио муницију, неколико пута понављао. „И то одмах!" Штавише, после тога, пред почетак немачке офанзиве, Михаиловић је добио сасвим поуздане податке - сигнале да ће га Немци напасти чим униште партизане. Ондашњи министар унутрашњих послова у Недићевој влади Милан Аћимовић и пуковник Коста Мушицки из Српског добровољачког корпуса (Љотићевог), 5. децембра дошли су у додир са Михаиловићем и упозорили га да ће га Немци напасти. Тај контакт Немци су открили, па су Недића озбиљно упозорили и довели му Владу у тежак положај. Овај се „извукао" - као да је то Аћимовић урадио на своју руку. Мушицки је био ухапшен, али га је Недић одбранио.³ Аћимовић је још годину дана био министар у Недићевој влади, али је остао главна веза између Немаца и Михаиловића, нарочито крајем рата. Мушицки је постао командант Српског добровољачког корпуса. Како је олако ценио свој положај и како је, готово дилетантски „схватао", Михаиловић то и сам потврђује. На суђењу је изјавио да га је на почетку немачке офанзиве лично Тито звао телефоном на Равну гору и питао га да ли ће да укључи своје одреде у борбу против Немаца. Он је на тај позив самоуверено одговорио: да Немци наступају дуж комуникација, да неће на њега, јер је он у брдима и шумама!

Делови 342. немачке дивизије потпуно су изненадили Михаиловића у посебној операцији „Михаиловић" - од 7. децембра 1941. године и разбили главнину његових јединица на Равној гори (убијено 10. међу њима 1 официр и 392 четника заробљено. међу којима су били и мајори Александар Мишић и Иван Фрегл). Михаиловић се једва извукао да и он не буде ухваћен.⁴ Дакле, нема никаквог успеха у војном командовању, нити у процени непријатеља. Посебно у предвиђању догађаја. Шваба га је у Дивцима два-три пута упозорио шта га чека, а Дража остао самоуверен! И тврдоглав!

Легализација поижења и промашаја

Има аутора који тврде да се Михаиловић одлуком од 30. новембра 1941. године - донесеном на Равној гори - о легализацији четничких одреда код Недића, (а тиме и код Немаца) - политички у народу, добио извесне поене! Легализацијом код Немаца, уласком у његове одреде или потпадањем под његову команду и снабдевање, четници (у чачанском, ужичком, крушевачком и краљевачком крају, па скоро и целој Шумадији) „добили су“ снабдевање храном и муницијом, заједно са недићевцима и Немцима гонили разбијене партизанске јединице, хватали партизане који су упућивани кућама, чланове њихових породица и заједно их или убијали или слали у Недићеве или немачке логоре. То је за ондашњу четничку логику био „добитак“! Али, у народу су отад четници, и код сопствених симпатизера, ночели нагло да губе. Служење непријатељу, окупатору и квислинзима, широки слојеви народа нису одобравали а то ни потоње генерације не могу да одобре.

Има још чињеница које говоре да су четници легализацијом мало „добили“, али много више изгубили. Рецимо, кад би код Недића и Немаца „извршили задатак“ (читај: свесрдно им помогли у прогањању и убијању или упућивању у логоре смрти заробљених партизана и чланова њихових породица), Немци би већину и тих легализованих четничких одреда разоружали и многе послали у логоре. Тако су прошли и неки четнички „виђени“ команданти: начелник Ужичког округа мајор Манојло Кораћ, па начелник Крагујевачког округа, па Ђуро Смедеревац и др. У логору Бањица, па и у логорима у Норвешкој и Немачкој „нашли су се“ и четници који су хватали бивше партизане код њихових кућа и чланове њихових породица, па их, са недићевцима и Немцима, упућивали у логоре!

Легализација дела Михаиловићевих четника била је војни и политички промашај. Удружени са недићевцима и Немцима, завели су страховладу у народу у великом делу Србије, али су и себе изложили опасностима да им лукави окупатор подвали, десеткује их и растера.

И није тако било само у почетку међусобних борби. Такав однос, односно порази Михаиловића у односу на партизански покрет се наставља. Крајем пролећа 1942. године у Црној Гори многобројни четници, сада већ у пуној колаборацији са Италијанима окупаторима „однели су победу“ против малобројних партизана и потисли их према Херцеговини, односно Тјентншту и Зеленгорн. Ту „победу“ без обилате помоћи Италијана не би постигли. У даљњим борбама, подржавани од британске лажне пропаганде и проиаганде избегличке владе да се Михаиловић тобоже бори против окупатора, четници се суко-

бљавају са партизанима, које су прогласили за непријатеља број један и само понегде, у локалним оквирима их побеђују. али опет уз помоћ Италијана.

У бици на Неретви потпуно су били укључени у немачко-италијанске планове и велике и бројне Михаиловићеве формације. Михаиловићеве трупе се сад већ без икакве камуфлаже снабдевају од Италијана (делимично и од Немаца), добијајући: храну, оружје, муницију и осугуравају пуно борбено садејство. Италијани им чак „бацају“ храну из авиона! У општем судару четничке трупе доживљавају прави слом и расуло. Такав је исход у борби у ширем рејону Невесиња и Калиновика, где су партизанске дивизије потукле црногорске четнике Баја Станишића и Павла Ђуришића чије су трупе важиле су међу четницима за елитне. Сви подаци, и четнички и немачко-италијански, говоре о томе да је у току борби на Неретви и даље Михаиловић командовао трупама са „истуреног командног места“. У једном писму Бају Станишићу Михаиловић све то потанко објашњава, истичући да он руководи целокупним радом, преко мајора Захарија Остојића.⁵

И даље, да се сви предлози и планови његових ближих потчињених у његовој команди прегледају и студирају, па поправљају и тек онда одобравају. Значи, да не би требало да буде ни тешкоћа ни ти промашаја. А стварност је другачија: четници су потучени. И то „до ногу“.

Пораз за поразом: на Неретви, на Буковику,
на Копаонику, на Јеловој гори...

У бици на Неретви, ни Михаиловићеви команданти вишег ранга и положаја (Остојић, Баховић, Јевђевић, Лукачевић) ни у сну нису ни из далека реално проценили ни бројност ни јачину Главне оперативне групе (ГОГ) НОВЈ. Михаиловић је чак ценио да ГОГ броји - до 10.000, а остало су, „усташе и мафија“ - никакви борци!!! Кад су 1. и 2. пролетерска дивизија са Неретве ангажоване у противудару на немачку групацију према Г. Вакуфу. Михаиловић је изјавио:

„Богу хвала, изгледа, комунисте смо потукли“.⁶

Касније, ценио је да јединице ГОГ не могу прећи преко Прења. Још касније да ће створити, „непробојне линије“ код Калиновика. па на Дрини. И увек су процене биле потпуно погрешне.

У немачким документима се налазе поразне оцене команданата немачке операције „Вајс“ (битка на Неретви) генерала Р. Литерса, и команданта Југоистока генерала Лера, као и команданта Србије, гене-

рала Бадера, после анализе операције о Михаиловићу као војном команданту. И то у свему: и о процени земљишта, времену и простору, у смислу да „није искористио дате могућности“. Генерал Бадер је оцену сажео у реченици: „Снаге Михаиловића нису положили свој први озбиљан испит.“⁷

И наводи: кукавичлук, неспособност и нереалност у процени борбених способности. Од свих који су га процењивали најтежу оцену Михаиловићевог командовања дао је његов заменик, „Чича број два“ Драгиша Васић, укоривши га: да су његове генералштабне официре и њега потукли партизански команданти Пеко Дапчевић и капетан Арсо Јовановић (мада је тада Арсо био у Словенији, а у Врховном штабу капетани Велимир Терзић и Павле Вељко Илић). Због овог „укора“, који је, узгред буди речено, био пун погодак, права и најтачнија оцена, Васић је пао у Михаиловићеву немилост, од које се никад више није повратио на место које је дотада заузимао у четничкој хијерархији Врховне команде.

И у каснијим борбама четници су губили битке против јединица НОВЈ. У време продора Ударне групе дивизија у Западну Србију (2. пролетерска и 5. крајишка, у пролеће 1944. године), четници су били у пуној сарадњи с Немцима и Бугарима, а често под њиховом командом, као и с љотићевцима (Српски добровољачки корпус), па ако су те дивизије - после двомесечних борби - потиснуте према северној Црној Гори (област Беране, Андријевица, Бијело Поље), не може се рећи да су четници потиснули партизане. Они су били само помоћна снага окупатора.

Почетком августа 1944. Оперативна група дивизија НОВЈ (2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источnobосанска), после разбијања Немаца и Бугара на комуникацијн Краљево - Косовска Митровица и на реци Ибру, избила је на Копаоник. На тој планини, на њеним многобројним висовима и падинама, у врло широком фронту, Група дивизија је потукла четничке јединице из Србије. Четничка групација од око 10.000 људи, сврстана у тзв. 4. групу јуришних корпуса под командом мајора Драгослава Рачића, у пуном садејству са Немцима (код Рачића је све време био немачки официр за везу капетан Вајел) претрпела је велики пораз и потиснута преко Западне Мораве, у Шумадију, односно у западну Србију. Та операција вођена је почетком и средином августа, а месец дана раније 20. јула, малобројна 23. српска дивизија разбила је много бројнију четничку групацију на планини Буковику, недалеко од Алексинца и Ражња. У септембру (10. и 11.) Први пролетерски корпус (у непотпуном саставу - 1. пролетерска и 6. личка дивизија) потукао је врло бројну четничку групацију на Јеловој гори, недале-

ко од Ужица. Том четничком групацијом, преко Рачића и непосредно, командовао је Михаиловић. Није прошло много времена, па је Михаиловић изгубио и све борбе у Србији (а Народноослободилачка војска са Црвеном армијом ослободила скоро целу Србију и Београд) и био принуђен да се, са делом својих већ малобројних снага, повуче преко Дрине у источну Босну.

Иако је Михаиловић још у јуну 1944. године „испао“ из састава емигрантске краљеве владе смењен са функције министра војног (после споразума Тито - Шубашић), а његова Врховна команда укинута 29. августа, па га се и Краљ Петар II званично (у прогласу од 12. септембра 1944. године) одрекао, и позвао четнике да приступе маршалу Титу кога је признао за јединог вођу снага отпора он је наставио, слепо, да иде у пропаст, иако су се четници у масама предавали Народноослободилачкој војсци.

Као војни командант, а као политичар поготову, био је изгубио све битке. Али, следећи своје лоше процене, ишао је у тоталну пропаст.

Губитник у Србији - пребег у источну Босну

По некој својој процени која датира из 1944. године да Црвена армија у свом наступању неће прелазити Дунав и Саву, Михаиловић се тога уверења држао слепо и даље. Када је (вероватно 7. септембра) објављена вест да је иретходница Црвене армије избила на Дунав (преко пута Кладова), на састанку Централног националног комитета на падинама Каблара један његов члан (Кујунџић) је доживео срчани удар од којег се није опоравио. То показује колико су се четници, односно њихово вођство, плашили Руса. Михаиловић је и даље живео у уверењу да му „Србија остаје слободан простор“ за некакав маневар. Право је чудо како је могао да верује да ће се он и четници одржати, кад је већ био потучен на свим фронтима у тој истој Србији: и на Копаонику, и у Топлици и Јабланици, и на Буковику, посебно на Јеловој гори! Још је чудније како је могао тако кратковидо да буде у уверењу у нешто што очигледно пропада. Сем тога, Михаиловић је и политички био ликвидиран; као војни командант формација које су изгубиле и савезничку подршку и „проклете“ од народа, и физички више није био ничији - није представљао никога, сем оно четника што је задржао око себе и оних својих команданата који су му „били верни“?

Врло је вероватно да се Михаиловић, после бекства из Србије у источну Босну, превише ослањао на процене у саветодавце краљевске

емиграције у Америци, а делом и у Италији, који су га потпуно нерелно „хранили“ којекаквим измишљеним оценама и проценама, често без икакве реалне подлоге. Из бројних докумената који су долазили из емиграције, видљиво је да је Михаиловић готово „до слепила“ веровао Живану Кнежевићу (једно време ађутант Краља Петра II, касније војни аташе краљевске Владе у Вашингтону од лета 1943. до јула 1944. године) и Жујовићу у Каиру. У процени од 8. јуна 1944. Кнежевић је преко четничког радио-канала у Истамбулу, до Младена Жујовића који је од 1943. године био Михаиловићев представник на Блиском истоку, јављао „да Тито никад није био слабији“? И даље, да се не треба изненадити ако Руси напусте Тита, што је, такође, била ординарна глупост и лаж. Потом, да су партизани поражени „на свим подручјима“ и да „само на три места“ у Југославији делују њихови остаци! (Све је ово Кнежевић „видео“ из Америке!). Ова порука је, по свему судећи, уследила после немачког десанта на Дрвар када су код Кнежевића „порасле машта и жеља“ шта се све може догодити. Стварност је била сасвим другачија.

Пре него што је Кнежевић обавестио Михаиловића о његовим „оптимистичким проценама“, много се шта догодило што га је демачтовало. Тито је после немачког десанта на Дрвар већ био стигао на Вис (преко Барија у Италији) и држао све конце даљих дејстава НОВЈ на читавој територији Југославије. У Лондону је 24. маја, председник Велике Британије Винстон Черчил, у говору у Доњем дому, изјавио да се одриче Михаиловића и помаже Тита који се непрекидно и упорно бори против окупатора. У то време се и војни представник НОВЈ у Лондону генерал Владимир Велебит састао са будућим мандатором краљевске Владе Иваном Шубашићем, бившим баном Бановине Хрватске. За све те догађаје морали су знати и Михаиловић и његов „снабдевач новим вестима“ Кнежевић у Вашингтону. Али, као да нису знали, или нису умели да измере тежину и значај свега што се догађало.

У једној од следећих порука (датирана 19. јуна 1944.) и Жујовић „храни“ Михаиловића погрешним вестима и проценама: да се из енглеских извора потврђују вести о акцији на Балкану, да ће почети кроз две недеље и да се помиње обала Сплит - Иеретва.

После десетак дана (порука од 1. јула 1944.) Кнежевић опет снабдева Михаиловића својим оптимистичким „вестима“:

„Генерал Маршал у Лондону разговара о инвазији у Југославији. После пада Анконе (у Италији, прим. Ј.Р.) стабилизоваће се фронт и групути у нашу земљу... Руска мисија за Титов покрет каже да је неозбиљан, нема официра, дисциплина слаба и војници нису блиски народу. Дражу сматрају јаким и озбиљном снагом..."⁸

Нереалне процене

Међутим, савезици (и Британци и САД) су се још раније одлучили, а у априлу 1944. године о томе обавестили Владу Божицара Пурића, па и Краља Петра II - да од искрцавања на Балкан нема ништа, чим је та дугогодишња варијанта дефинитивно отпала, мада никад није узимана као сигурна, већ само као могућа.

Михаиловићу као да није било познато да је Краљ Петар II, по налогу Пурића, 17. априла 1944. године упутио вапијуће писмо председнику САД Ф. Рузвелту у коме је, поред осталог, молио:

„Саопштено нам је да до искрцавања на Балкан неће доћи. Ако је таква кобна одлука донесена, заклињем Вас да је промените.“⁹

Михаиловић је за то морао знати. Готово је невероватно да је он толико поверење имао у „вести“ које су стизале од Живана Кнежевића. Вероватно је то отуда што је Кнежевић дуго био шеф Војног кабинета краљевске Владе и војни аташе у САД. па је ценио да је добро обавештен. Михаиловић је током лета, нарочито када је почео да губи шансу за шансом (испао из Владе, укинута његова Врховна команда, одрекао га се и Краљ Петар II), у наређењима својим командантима, обично на крају додавао реченицу да Руси неће прелазити јужно од Саве и Дунава, па закључивао: да Дража зна шта ради!

Реално цењено, све те вести и извештаји, као и поступци Михаиловићеви после њих своде се готово на фантазирање. Свака иоле озбиљнија процена војних фактора и укупне ситуације, а посебно политичког чиниоца, морала је да буде много, много реалнија, па и када се ради о сопственој кожи. Али, као што се види, све је било погрешно.

Истина, у позно лето и јесен 1944. године, у споразуму са Врховним штабом НОВЈ, дошло је до искрцавања две мање артиљеријске и оклопне јединице британске армије једне у рејону Дубровника. друге у рејону Задра, али то није била инвазија, већ мање. фактичке јединице за садејство са Народноослободилачком војском.

Да ли је Михаиловић тим сталним понављањем својим потчињеним командама да ће до искрцавања савезника на тле Југославије доћи погрешно „хранио“ и себе и своје потчињене може се само претпоставити. Готово је немогуће поверовати да није знао да од искрцавања нема ништа. Да је као варијанта давно одбачено.

Посебно је питање: колико је пуковник Мак Дауел, шеф америчке обавештајне мисије, која је дошла у четничку Врховну команду без сагласности са Великом Британијом и то тек 26. августа 1944. године, кад је Михаиловић од Енглеца већ био одбачен „храбрио“ четнике? Мак Дауел је двапут тражио да га САД упуте у Дражину Врхов-

ну команду (у марту и јуну те године), али је оба пута одбијен, јер су се Британци противили. (Ј. Томашевић наводи да је „након шест покушаја“ генерал Данован, шеф војне обавештајне службе армије САД, успео да „прогура“ Мак Дауела).¹⁰ У свом извештају који је написао после повратка у САД Мак Дауел је дао доста података о томе шта је радио код Михаиловића. Очевидно, он је био веома пристрасан и априори на страни четника, иако је провео релативно кратко време код њих (од 26. августа до 1. новембра 1944. године, дакле свега 66 дана). У извештају је ишао дотле да је предлагао како треба уредити будућу Југославију (једна трећина представника од присталица партизана, друга трећина четници, а састав треће трећине да одреде савезници)! Затим, да у сва ослобођена места дођу савезничке војне мисије, да престану међусобне борбе. Успут речено, Мак Дауел се „није сетио“ да макар спомене да је Врховни штаб НОВЈ, после говора Краља Петра II од 12. септембра - упутио позив свим четницима и домобранским формацијама да се прикључе партизанима. Даље, Мак Дауел тврди чак „да није чуо“ ни од једне личности да је Михаиловић сарађивао са окупатором, да он тако нешто не би одобрио, а да су ионеке локалне старешине, без Михаиловићевог знања и одобрења, сарађивале са окупатором.¹¹ А и од кога би могао сазнати за четничку колаборацију са окупатором, кад се кретао само са Дражом и његовом Врховном командом? Ваљда није могао очекивати да Дража сам каже: „Ево, ја сам сарађивао са Немцима, Италијанима и Бугарима, наредио сам Лукачевићу, Калабићу, Симићу и другима - да потпишу споразуме и да у своје штабове приме немачке официре за везу“?

Насадање на пропагандне смицалице

Пуковник Мак Дауел је све време кључао Михаиловића неким својим оценама и проценама да га савезници неће напустити, да он треба да сачува своју војску, и сл. Уосталом, то се најбоље види из четничког документа како га је Михаиловић примио у своју команду и како га је препоручио својим потчињеним командантима:

„Шеф војне мисије Мак Дауел, који је стигао у мој штаб 26. августа има пшрока политичка овлашћсња. Са њим сам израдио детаљан савезнички, политички и војни план. Сад је потребно да сваки старешина врши само оно што му ја наредим. Свака иницијатива мимо мојих наређсња може све да нам иоквари. Зато наређујем да се никаква акција без мог наређења, осим против комуниста, не сме предузети“.¹²

Нема еумње да је ово наређење, као и тобожњи „план“ имало чисто пропагандну страну и било намењено „подизању морала“ код четника. Никаква политичка овлашћења, чак ни поруке није имао. Био је само пуки обавештајац. Када се Мак Дауел вратио у САД Михаиловић је о њему писао бившем амбасадору краљевске Владе у Вашингтону Константину Фотићу:

„Мак Дауел је отишао као наш велики пријатељ.“¹³

Михаиловић је даље навео да га је Мак Дауел пратио кроз Западну Србију и североисточну Босну и „да је имао прилике да види велике наше војничке снаге... Учествовао је на зборовима где су све вероисповести биле заступљене. Мак Дауелово име треба чувати како га не би онемогућили у раду...“¹⁴

Чиме се Михаиловић, као командант, служио - да би ојачао морал трупа види се, из циркуларног писма четничке Врховне команде од 10. октобра у којој се наводи да се у Италији ствара југословенска војска од око 100.000 људи у којој ће бити велики број југословенских официра и војника из Швајцарске - бивших војних заробљеника из априлског рата, који су тамо упућени после капитулације Италије.¹⁵ А све је било без основа.

Још један четнички документ, из домена сличне вредности и тачности, потиче из четничког Штаба за источну Босну којим се 26. новембра 1944. године обавештава Штаб за Херцеговину да се пуковник Мак Дауел вратио из Вашингтона у четничку Врховну команду.¹⁶

Истраживања више аутора који су изучавали четнички покрет, без обзира на њихову наклоност, нигде не налазе потврду за такве „вести“. Такав „закључак“ наводи на сигурну оцену да су те вести, ирогласи и слично чисте пропагандне смицалице.

Пуковник Мак Дауел је, у ствари, повучен из четничке Врховне команде на Черчилов захтев, јер је раније (априла 1944.) договорено са САД да се Америчка војна мисија не шаље, што је Рузвелт прихватио. Међутим, Данован је слање Мак Дауела, ипак некако „прогурао“. Черчил је за Мак Дауелов долазак код чегника сазнао у септембру (а и Тито, односно Врховни штаб је протествовао), па је Черчил подсетио Рузвелта на дато обећање. Рузвелт је признао грешку и наредио Дановану да опозове Мак Дауела. Овај је неко време отезао, под изговором да нема узлетишта на четничкој територији, да би се тек 1. новембра вратио у Италију, па у САД.

Крут и невешт политичар

У серији „фабрикованих“ вести и процена о четницима у јесен 1944. године, које је Михаиловић изгледа примао олако и без резерве, снада и порука Младена Жујовића од 6. новембра у којој се каже:

„а) У вези са одлукама Московске конференције, апсолутно је потребно одржати четничке јединице. Генерал Михаиловић мора бити у стању да рачуна са подршком српског народа и борбеном снагом своје војске.

ђ) Говорећи војно, препоручује се да све четничке јединице буду концентрисане на једном или два подручја која се сматрају сигурним изнутра и споља.

с) Веома се препоручује да генерал Михаиловић оповргне гласине како планира бекство у Италију.

(1) Личности које подржавају Михаиловићев покрет у Великој Британији и Сједињеним Државама уверавају да непосредно предстоји промена курса у савезничкој политици с обзиром на југословенско питање, али под условом да четничка војска издржи у међувремену”.¹⁷

Очевидно, и ова „процена“ је могла само штетити Михаиловићу. Његов и војни и политички положај био је на издисају. Московска конференција, односно њене одлуке нису давале никакву шансу Михаиловићу. Политичка одлука о његовом одбацивању давно је донета, па његов покрет и он чак нису ни споменути. Очевидно, Михаиловић је био неук политичар.

Иа Михаиловића је знатан утицај имала и подршка бившег амбасадора у Вашингтону Константина Фотића. И после смењивања 1944. Фотић је чинио очајничке покушаје да спасава четнике. Током јесени (октобар - новембар 1944.) Фотић је упутио три писма једно за другим председнику САД Рузвелту (прво од 14. октобра) у коме је тражио „заштиту српског народа“. И Рузвелт је одговорио да САД неће да се мешају у унутрашње ствари Југославије и да ће се то све уредити по одлукама „велике тројице“. На друга два писма Рузвелтови одговори били су такође негативни.

Један Михаиловићев војни и политички промашај везан је за његово обраћање генералу Вилсону, савезничком врховном команданту за Средоземље, касније и фелдмаршалу Харолду Александеру који је наследио Вилсона, и то пошто је Краљ Петар II укинуо четничку Врховну команду и под претњом да ће они који се не прикључе Титу „сносити жиг издајника“. Преко Живка Топаловића, који се налазио у Италији, Михаиловић је 13. новембра 1944. упутио поруку гене-

ралу Вилсону, понудивши му да своје трупе (јављао је да их је око 50.000) стави под његову команду, преузимајући обавезу да ће он извршити сваки задатак који му савезници поставе на Балкану или било ком другом ратишту. Михаиловић је очевидно рачунао да му је Мак Дауел „припремио терен“, али од тога није било ништа. Кад је ускоро дошло до смене у команди Средоземља и фелдмаршал Александер наследио Вилсона, Михаиловић је наложио Живку Топаловићу да пошаље меморандум Александеру, што је овај и учинио 29. новембра 1944. У Меморандуму Топаловић је навео да Михаиловић располаже са 55-57.000 људи и затражио да се они ставе под савезничку команду да би се употребили „за хватање“ око 40.000 Немаца у рејону Скадарског језера и Албаније, а који се повлаче из Грчке и Албаније. Али, ни Вилсон ни Александер нису чак ни потврдили да су примили поруке, а камоли да су на њих одговорили.¹⁸

Језик неистииа и подвала

Михаиловићев меморандум генералу Вилсону, када се макар површно прочита, оставља утисак да га је писао човек и дипломатски неискусан (што се за Дражу не би могло рећи), невичан, чак и некултуран у међународним комуникацијама. Тај „меморандум“ пун је фалсификата и надуваних података о четницима. Написан је, уместо војничким језиком и језиком аргумената, језиком најгрубље пропаганде и ружења противника који је, у тренутку писања меморандума, био освојио све позиције и у Југославији и у међународним релацијама код антихитлеровске коалиције. Јавља Михаиловић, наиме, да снаге „Југословенске војске у отаџбини“ желе борбу против окупатора уз садејство савезничких армија...“ А те његове снаге већ годинама шурују са окупаторима. Тих месеци, а и раније, кад Михаиловић моли Вилсона односно Александера, четници се муницијом снабдевају искључиво од Немаца, с њима у колонама одступају кроз Босну, с њима воде борбу против Народноослободилачке војске Југославије. Он се жали да су му „комунисти онемогућили сарадњу са Русима“. Међутим, није имао смелости да каже истину: и Велимир Пилетић Попеску, и Драгутин Кесеровић, и Предраг Раковић, који су одиста покушавали да се прикажу као саборци и савезници Црвене армије, били су најистакнутији колаборанти са Немцима и најсуровији терористи над сопственим народом. Кад су Руси сазнали да су и Пилетићеви четници, примера ради, извршили један од најсуровијих злочина (са другим четничким јединицама) у селу Друговцу код Смедерева, када је заклано к

убијено 72 људи, жена и деце у једном једином дану, и спаљен велики број сеоских домова - нису га прихватили за савезника. Исто то се догодило и са Кесеровићем. који је „чучао“ у Крушевцу заједно са Немцима, а кад су се ови, под притиском 2. пролетерске дивизије, повукли из града, он се Русима „представио као ослободилац“! Међутим, и он је брзо „прочитан“, јер је и раније имао споразуме са Немцима о заједничкој борби против Народноослободилачке војске Југославије. Предраг Раковић је један од најпрљавијих колабораната са окупаторима и вођа четничких кољача најсуровијих у Србији, па су Руси и њега одбацили као „савезника“. Дража Михаиловић даље „обавештава“ Вилсона да комунисти спроводе терор, да он о томс „добива свакодневне извештаје из Србије“, да се врше убијања „у великом броју без икаквог суда...“ А све је неосновано, лажно, јер откуд му извештаји из Србије, кад је отуд побегао са остацима своје војске.

Када га је, ранијих година, Вилсон гогово молио да поведе борбу против окупатора (децембар 1943.). да сруши неки мост на Ибру или Великој Морави, да „кида“ пругу Београд - Ниш - Скопље, чак му дотурио експлозив и стручњаке, Дража је био у „мишјој рупи“. Његови команданти су имали споразуме са Немцима да им чувају те комуникације, па нису ни смели да их руше. Сад, новембра 1944. годне, Михаиловић се „сетио“ да би могао да се стави под команду генерала Вилсона“! Сад би извршавао сва његова наређења! Сад кад су „прошли сви возови“!

Да ли под утицајем својих саветодаваца (Живко Топаловић из Италије, Младен Жујовић из Каира), да ли оних из САД (Константин Фотић и потпуковник Живан Кнежевић), да ли мољакањем његових саветодаваца из „адвокатске елите“: Стевана Мољевића. раније Драгише Васића, Аце Аксентијевића и других, који су у њему видели „великог вођу“ да не сме стати на пола пута или својим трврдоглавим антикомунизмом, Михаиловић није умео да се „спустити на земљу“. Основне елементе међународних односа није схватао ни разумевао. Политичке одлуке, поготово кад их донесу велике силе (у конкретном случају САД, Велика Британија и СССР) старије су од свих других, па и војних. Војни фактор само спроводи политичке одлуке. А Михаиловић се надао (да ли је то одиста могућно) да ће га Вилсон „прихватити“, упркос одлука премијера Черчила и британске владе да су четници оцењени и коначно одбачени као издајници народа и сарадници окупатора које је и Краљ Петар II распустио!

И последња одлука - знак војничке плиткости

Тешко је просудити да Михаиловић није могао или није умео да схвати докле је стигао са својим четничким ратовањем, посебно како то да није схватио да га савезници више не признају (већ скоро годину дана рачунајући од јуна 1944. године) и да од њих нема шта да тражи, нити да очекује, поготову да га ставе под своју команду?

Љегова последња одлука, априла 1945. године, да са остацима својих трупа остане у земљи, показује да је и војнички био танак. Да је покушао пробој према Словенији и италијанској граници, где су већ постојале доста бројне његове снаге (Ђујићеви четници, затим Љотићев Српски добровољачки корпус са обједињеном командом) можда би се с делом снага и „извукао“, а друго је питање шта би с њим даље било. Неки историчари тврде како су му пуковник Мак Дауел и други амерички официри „испод жита“ нудили да се, авионом из источне Босне, пребаци у Италију. Али, куд би с њим савезници кад су га се већ били одрекли? На Маурицијусу су већ, у изолацији, држали Милана Стојадиновића. Дража је поверовао „Ћосићевим“ односно ОЗН-иним „позивима“ да се врати у Србију, где га „народ једва чека“, па да на пролеће отпочне нови герилски рат. На то га је упућивао и Фогић из САД својим порукама. Михаиловић чак није био толико способан да војнички процени да је већ пропао, да му коначан пораз „виси о концу“. Како није војнички проценио да је народу и Србији и целој Југославији рата било преко главе?!

Другу преписку Михаиловић је, крајем рата, водио са Димитријем Љотићем који се, с делом Српског добровољачког корпуса, налазио у Словенији са којим је био и владика Николај Велимировић. Љотић је, преко својих емисара, упорно звао Михаиловића да се пробије према Словенији, називајући га вођом који је једини способан да „спасава српство“. Спремао је Љотић у договору са Нојбахером, делегацију да оде у његов штаб у источну Босну, код Добоја. На крају, у четничку Врховну команду је дошао само Бошко Костић. Љотићев блиски сарадник и повереник. Љотић је, као и Михаиловић, веровао да ће се савезници сукобити и „вратити поверење“ четницима. И кад се удруже Михаиловићеве снаге које би довео у Словенију са Ђујићевим и Јевђевићевим четницима и добровољцима да ће моћи повести „кампању“ против НОВЈ. По таквој процени, могло би се чак наслонити на савезничке армије и формирати своју владу.¹⁹

Тешко може да се **поверује** да Михаиловић није ни толико видео и ценно како је у Београду формирана влада с Титом на челу у коју је ушло неколико министара из бивше краљевске владе (Шубашић,

Грол, Косановић и др.) и коју су већ признале све велике силе. Откуда би он (и Љотић) сад могли очекивати да се савезници одрекну те владе и Тита и да дозволе да Михаиловић, који је сад био потпуно на страни окупатора, формира неку владу?

Тај Љотићев план се допао Михаиловићевим сарадницима, али он није попуштао. У разговору са Костићем, давао је своју слепу процену о тадашњем положају Немачке (средина марта 1945. године):

„Ја мислим да ће Немци издржати овако још годину дана. Зато имам још времена да дођем“²⁰

Какав промашај у процени?!

У телеграму Љотићу, на пример, у оном од 1. априла, Михаиловић је и даље упоран у својим катастрофално погрешним проценама:

„До сада ми не видимо никакве потезе немачког повлачења из Југославије. Напротив, сада су у врло оштрој офанзиви и противу комуниста у области Сарајево - Тузла. Ми смо чак у стању да верујемо по извесним знацима и по оваквом раду Немаца у Југославији да они можда имају неки споразум са Англо-Американцима... Очекујмо да ћете ви са вашим снагама кренути овамо... На нашем простору акције се развијају врло повољно по нас...“²¹

Телеграм је, како је наведено, од 1. априла. А шта се ускоро догодило?

Сарајево је ослобођено после пет дана (6. априла), Сремски фронт је пробијен 12. априла (а већ 30. марта Јужна оперативна група дивизија: 2. пролетерска, 5. крајишка и 17. источnobосанска прешле су Дрину и наступале да бочним ударом помогну пробој Сремског фронта), а 13. априла је и Беч пао пред Русима. Михаиловић као да ништа није реално процењивао?!

Поруке Димитрију Љотићу - без реалне основе

И још једна Михаиловићева „процена“, изложена у радиограму који је такође 1. априла 1945. године упутио Љотићу, потврђује да је одиста био неук и у војним и у политичким предвиђањима. Тада је поручивао Љотићу:

„Ми морамо развити што јачу герилу у целом простору Југославије... У комунистичким редовима велико је расуло... Народ у Србији нас жељно очекује и кад олиста шума препуниће шуме и планине.“

У другој поруци, после десет дана, 11. априла опет је поручивао:

„Што се тиче устанка у Србији то је сам народ који се диже и то се не може спречити. Ја само користим ситуацију која се тиме ствара“.²²

Обе ове поруке су без реалне основе. Никаког „расула“ у Србији није било, сем побуне Шиптара у Дреници (на Космету) у пролеће 1945. године, која је брзо ликвидирана и убацивање Дражених „командоса“ у Србију, које је наводио „Тосић“ односно ОЗН-а, а снаге КНОЈ-а и безбедности их брзо откривале и ликвидирале. Жељено „расуло“ у Србији и „пуњење“ шума кад „олиста“, заиста је у најмању руку смешно. Народ је много, много боље видео и ценио стање у Југославији, посебно у Србији, него измишљени тзв. балкански Робин Худ Дража Михаиловић!

У то време, 2. априла 1945. године, Михаиловић је упутио, вероватно један од последњих телеграма Константину Фотићу у коме је захтевао да овај затражи интервенцију западних савезника у Југославији?! Садржај телеграма обухватао је:

- да се тражи ослонац „на демократске снаге“ у Југославији, а да у влади суделује и Југословенска демократска заједница (странка формирана на конгресу у селу Ба, која није „ни заживела“);

- да тражи да се у Југославију упуте савезничке комисије које ће испитати стање и видети да се четници не боре у грађанском рату за власт;

- „да је хитно потребно да америчка савезничка војска поседне целу територију Југославије и тиме спречи даљи грађански рат... Наша Врховна команда (коју је Краљ Петар II давно укинуо; прим. Ј.Р.) и Југословенска војска у отаџбини која је под њом, поздравила би то и прикључила би јој се.“²³

Фотић је овај Михаиловићев захтев покушао да „спроведе“. Он је поднео меморандум оснивачкој конференцији Уједињених нација, одржаној 25. априла 1945. године у Сан Франциску у коме је, у своје име, тражио да једна међународна комисија „надзире и јамчи“ слободне изборе у Југославији, у смислу одлуке конференције „велике тројке“ у Јалти (фебруар 1945. године).

Заблуда о четничким „националним војскама“

Михаиловићева „процена“ да се Немци могу одржати још годину дана, сама за себе говори колико је била реална, колико је могао да проникне у стање на фронтима и макар да наслути следеће догађаје. И ту се показао да је као војни „експерт“ - био дубоко испод нивоа генералштабног официра. Готово - дилетант. Сваком иоле образованом војнику је било јасно да је капитулација Немачке питање дана. А Михаиловић је ценио „да се може одржати још годину дана?!

Још је-Н2 \§1 рата довољно гс«)|
ћи о неспособност
радио на тсбсжш
отаџбини. Основна
основи: српска. хра
новима сам је
и давао им генегел
пуковника Маттгу
бец“ и одмах п _зр
у Дражиним пш21ч
дашњег пукоБЕгка:
био је „Генерал Ђе
ционалне тоб-ожње
четника је у Хрватс
само што је. нгзсиз
ви на располгта&е!
Михаиловић - ирекј
то било мутно. зео!
није стигло дгље л
ста фантазијг. Сзе
формације налгзлл
реорганизапије моел
ности. Сам Мнхгаа
његов краљ и некгг
тичке ни војне

Трагај\"ћк за е.
илажења са потчиљ«
по који документ мз
ри. озбиљнје згмет
упућене на његову -
го чему је био чак а
и у тактичком и у ЈЛ
сарадника и свих згс

Очевидно несз
зећем“. он мисли нз.
ције и сл. Ипак, он^ :
ма. Посебно је био г
пу руковођења. кгаје

Догађаји су га.
ипак, истрајавао у СЕ

Још једна Михаиловићева комбинаторика из последњих дана рата довољно говори о његовим војничким способностима, боље рећи о неспособностима. Током јануара 1945. године он је једно време радио на тобожњој реорганизацији своје Југословенске војске у отаџбини. Основна замисао била је - створити војске по националној основи: српска, хрватска, словеначка и муслиманска. У својим плановима сам је „производио“ нове команданте „националних војски“ и давао им генералске чинове. Тако је за „хрватску“ војску одредио пуковника Матију Парца, давши му симболично име „Генерал Губец“ и одмах га „произвео“ у генерала. На челу „словеначке војске“ у Дражиним папирима нашао се „Генерал Андреј“, како је назвао тадашњег пуковника Ивана Презеља. А на челу „муслиманске војске“ био је „Генерал Ђерђелез“ (за кога није познато право име). Те националне тобожње војске нису имале скоро никаквог основа, јер четника је у Хрватској било веома, веома мало, у Словенији такође, само што је, наводно, Леон Рупник желео да своју „Белу гарду“ стави на расиолагање Презељу. А „српску војску“ - разуме се, водио би Михаиловић - преко генерала Мирослава Трифуновића. Али, све је то било мутно, неодређено и ништа од тих Михаиловићевих замисли није стигло даље од папирних планова. У основи, све је то била чиста фантазија. Све квислиншке и колаборационистичке оружане формације налазиле су се пред правом катастрофом, па су некакве реорганизације могле остати само као покушај - без основних реалности. Сам Михаиловић „производи“ генерале, а одrekli су га се и његов краљ и некадашња влада? Није ту било, нема сумње, ни иоличке ни војне мудрости, ни знања.

Трагајући за елементима Михаиловићеве „сарадње“ и размимилажења са потчињеним командантима и саветницима може се наћи по који документ из којих се види да му „сарадња“, односно приговори, озбиљније замерке на начин руковођења, а и одлуке, и посебно упућене на његову личност нису биле „јача страна“. Напротив, у много чему је био чак и превише искључив. Истицао је да је он војнички, и у тактичком и у стратегијском смислу, образованији и спремнији од сарадника и свих врста оперативаца.

Очевидно неспретан у формирању мисли како „руководи преузећем“, он мисли на сваку акцију: преговоре, сарадњу, заповести, акције и сл. Ипак, она је јасна: он, Михаиловић, све држи у својим рукама. Посебно је био тврд у таквом свом ставу, односно у свом принципу руковођења, крајем 1944. и у 1945. години!

Догађаји су га, међутим, из дана у дан демантовали, али је он, ипак, истрајавао у својој тврдоглавости - да му не требају савети ни

препоруке, јер он све боље зна од свих његових команданата. па и чланова Централног националног комитета!

Игнорисао је и савезничке и своје офицере

Када је о Михаиловићу реч очевидно је да није узимао у обзир препоруке шефова страних војних мисија у његовој команди (Велике Британије и САД), које је називао „обичним поднаредницима“ (генерала Армстронга, пуковника Бејлија и др.) који су га и превише поштовали и веровали му, нарочито Бејли. Штавише, Михаиловић није уважавао ни препоруке, захтеве, па и наредбе савезничких команданата, поготову генерала Вилсона, врховног команданта за Средоземље, које су му „преносили“ шефови војних мисија. Понекад их је чак и грубо одбацивао, па и онда када су га „готово молили“ - да поведе неку акцију против окупатора, да сруши по неки мост. Познато је да су га Вилсон и Идн, а са њима и Черчил, чак и тестирали дали му конкретне задатке који мост на Ибру и Јужној Морави да сруши, слали му експлозив и стручњаке да то уради, како би га, колико-толико, бранили, јер је у својој заслепљености стратегијом атантизма запливао тотално у колаборацију с окупаторима и Недићем. Ни то није помогло. Михаиловић чак ни крајем 1943. године није могао да „осети“, а камоли да реално процени да његов „брод тоне“.

Познат је, и већ одавно објављен, тзв. Меморандум команданта 4. групе јуришних корпуса, мајора Драгослава Рачића (једног од Дражених најсијособнијих команданата), од септембра 1944. године, писан после страховитог четничког пораза на Јеловој гори, између Ужица и Косјерића, и после Дражиног формалног бекства са Равне горе у Мачву, па у источну Босну о критичном војнополитичком положају четника и мерама које треба предузети за њихово „спасавање“. Рачић и његови потчињени команданти: Нешко Недић, Прсдраг Раковић, Драгомир Топаловић и Владимир Комарчевић изнели су реално стање у коме се налазе четници: испуштена иницијатива, нејасно заузимање ставова о политичким догађајима, неумесан став према савезницима „на које су се наслањали“, и „да су им комунисти преотели политички утицај на савезнике“, а одлуком британских војних мисија западне силе их већ „не признају за савезнике“, да би „закључили“:

„Сав досадашњи рад због нејасног става имао је за последицу наше очајно колебање у току протеклих година, што је често доводило до ужасног понижавања према нашим противницима: час смо нактирали, час били легални. час заузимали став оружаног сукоба, што је

најжалосније те фазе су се мењале врло брзо и према жељи наших противника и одлуци појединих команданата, а никад нису били израз иницијативе и одлуке Врховне команде..."²⁴

Рачић и његови сарадници су још предлагали: да се „престане са досадашњим ставом ишчекивања и да се отвореном акцијом против непријатеља поврати наш став код савезника, а избије из руку Тито", Или да се „потпуно наслонимо на Немце", или назад, да се нападно и ослободе градови у Западној Србији и да се тако загосподари Србијом.

Михаиловић је то „хладно" одложио у архиву, није чак ни разговарао са Рачићем. На документу стоји само „забелешка" од 5 речи коју је потписао пуковник Лука Балетић: „После усмене конференције у АРХИВУ".²⁵

Својеврсни „протест" мајора Војислава Лукачевића и мајора Петра Баћовића, да Михаиловић и четници после говора Краља Петра II од 12. септембра 1941. године, који је позвао четнике да се ставе под команду маршала Тита немају никаквих шанси сем да се боре против окупатора, Михаиловић такође није „ни узео у обзир". И Рачићев „Меморандум" и Лукачевићев и Баћовићев „протест" били су, поред осталог закаснили. Али за Михаиловића ни тада нису ништа значили!

У ствари, група четничких официра (мајор Војислав Лукачевић, потпуковник Захарије Остојић, Петар Баћовић и Павле Новаковић, на публициста Велимир Кривошић) образовала је „Независну групу националног отпора Југословенске војске у отаџбини" и 19. августа 1944. године издала „Проглас народу". У том Прогласу је речено, поред осталог, „да се прекинуте везе са великим и моћним савезницима" и то „кривицом нашег војног и политичког вођства", па су тражили: „да се одмах обустави братоубилачки рат, да се одмах отвори свим расположивим снагама борба против окупатора..."²⁶

Ову „акцију" повео је Лукачевић, који се у време боравка у Лондону (20. марта 1944, на венчању Краља Петра II) са британским обавештајцима (међу којима је био и пуковник Бејли, бивши шеф Британске војне мисије код четничке Врховне команде) договорио да формира један јачи одред четника којима би командовали британски официри када се британске трупе искрцају у Југославију! Међутим, овај „пуч" Лукачевића и „другова" је пропао. Лукачевић је, истина, водно борбу против Немаца у Билећи и „обавестио" четнике да су се савезници искрцали на територију Југославије. Дража није прихватио овај поступак Лукачевића и групе. Чак је издао и „Распис о нетачним вестима о искрцавању енглеских трупа у Херцеговини" и осудио по-

ступак Лукачевића, тражећи да се извршавају само наређења Врховне команде.²⁷ Лукачевић се у то време обратио чак и бригадиру Фицроју Маклејну, шефу британске војне мисије у Врховном штабу НОВЈ који је обавестио и Тита о тој понуди. Тито је сугерисао да се Лукачевић обрати Штабу 2. ударног корпуса. Међутим, у Лукачевића, као доказаног сарадника окупатора и ратног злочинца у народу, нарочито у Херцеговини, није се могло имати поверења, па су делови његових јединица разбиле снаге 29. херцеговачке дивизије. Лукачевић се „склонио“ у Калиновик. Одавде је поново дошао у Билећу, где је по одобрењу Врховног штаба НОВЈ, био стациониран један дивизион британских трупа. У децембру Британци су Лукачевића, као доказаног ратног злочинца, предали јединицама НОВЈ.²⁸

На свој начин је занимљив и „рапорт“ помоћника команданта Српског ударног корпуса (који се, у јесен 1944, ставио под команду Михаиловића) дивизијског генерала Боривоја Јонића, којег је 26. новембра 1944. године уручио свом команданту такође дивизијском генералу Стевану Радовановићу, а намењен четничкој Врховној команди. Јонић је извештавао „да људство тражи спаса на све стране“, па захтева да се нешто учини јер се претњама и преким судовима ништа не може постићи. Он истиче да *„маршал Тито свакодневно објављује амнестије за све четнике и националисте... Преки судови нису никакав лек. Напротив, маршал Тито не прети никаквим преким судовима и стрељањима, већ преко савезничких радио-станица пружа амнестију и помирење“*. Генерал Радовановић захтева да те чињенице „не смеју да се пренебрегну“. Генерал Јонић „препоручује“ да се тај предлог уважи.²⁹

Наравно да и од овог „упозорења“ није било ништа. Дража није реаговао.

Изгубљен и војни и политички компас

Мало је познато да је Михаиловић спроводио своје мобилизације чак и у јануару 1945. године, и то под смртним претњама за оне који се не одазову иако је био од свих одбачен, представљао „дивљу војску“. Он је наредбом од 19. јануара 1945. наредио „општу мобилизацију“ на територији Требавског корпуса, где су се у то време налазиле четничка Врховна команда и више оперативних јединица. Одредио је да извршилац мобилизације буде пуковник Драгутин Кесеровић, командант Расинско-топличке групе корпуса, а да се за спровођење мобилизације ангажују сви команданти бригада и батаљона Требавског

корпуса, па да после мобилизације лично одведе људство на положаје у борбу иротив јединица Народноослободилачке војске Југославије. Наредбом је одредио да Штаб Расинско-топличке групе корпуса формира „преки војни суд за све оне који се ухвате ван својих јединица било код својих кућа, било у позадини", а да се „сви они који се не одазову позиву осуде на смрт као бегунци".³⁰

Како се тај човек који је експресно, за само шест месеци, добио три генералска чина, па постављен за министра војске, проглашен за фантомског „борца" против окупатора с којим је сарађивао у борби против сопственог народа, и на крају, кад је разголићен као издајник и ратни злочинац, одбачен од свих, па и од Краља Петра II, усуђивао да, у време кад није иредстављао никога спроводи „општу мобилизацију"? Он је вршио насилне мобилизације, па и тако „чувао српски народ"?! Био је изгубио сваки компас. И војни и политички.

Фатално иогрешна стратегија атантизма, тј. чекања „док се савезници искрцају на Балкан" толико је Михаиловића била обхрвала да је тешко наћи икакве разлоге за такву тврдоглавост. Поготову што је још на састанку двојице великих (Черчила и Рузвелта) у Квебеку (Канада, августа 1943), а поготову после Техеранског самита „тројице великих" (Черчил, Рузвелт и Стаљин, новембра 1943) било јасно да неће бити искрцавања савезника на Балкан, односно да нема савезничког напада на немачки „меки трбух" преко Балкана и Подунавља, јер су се тиме противили и Стаљин и Рузвелт. Михаиловић је и даље истрајавао на тези да се чекају савезници на Балкану?! Поготово је тешко разумети да Михаиловић, не само после савезничког искрцавања на Сицилији, односно у јужној Италији у јесен 1943. године чека савезнике, па да тек онда „отпочне борбу против окупатора". Његове процене да ће се савезници искрцати на Балкану и после инвазије англоамеричких снага и бројних армија у Нормандији и Француској (6. јун 1944) биле су катастрофално погрешне.

Тешко је разумети и како је Михаиловић био толико тврд да ништа није разумео ни кад је био „потопљен" од западних савезника, када је био развлашћен од своје Владе. Отада никога није иредстављао, а и поред тога је „спроводио мобилизацију", одликовао чак и усташе, како би их тобож привукао на своју страну. И то све и у „име Краља Петра II"! Исто тако, немогуће је разумети како се Михаиловић обраћао писмима генералу Вилсону да прихвати његове четнике под своју команду, односно да му „пошаље авион" да негде из Босне превезе његову делегацију у Италију, код савезника - када су политичке одлуке савезника на највишем нивоу биле донеге у корист НОВЈ! Како би један војник реномеа генерала Вилсона или фелдмаршала Александре-

ра, могао нешто урадити против одлука Черчила и британеке владе?

Напоследку, још теже је схватити како се Михаиловић одлучио да тражи помоћ и спас чак и од таквих непријатеља српског народа (Павелић и Степинац) у НДХ, односно Хрватској и Босни и Херцеговини.

Закључак који следи из свега шта је и како радио јесте да је то катастрофа његове политике. Он није разумео политичке односе (иако је имао дуги дипломатски стаж као војни аташе у две земље), нити је био способан „да рационално процењује међународне заплете у оквиру антихитлеровске коалиције”.³¹ Дакле, показао се као неук политичар са катастрофалним промашајима. Служио се обманама, преварама и лажним извештајима. Није умео да довољно тачно оцени људе око себе како војне команданте, тако и савезнике, политичаре. Био је заслепљен антикомунизмом и својим „способностима” и готово редовно вршио промашене процене и доносио погрешне одлуке. Вербално је био на страни савезника, и то само каткад. Колаборисао је са свим окупаторима (Немци, Италијани, Бугари, Мађари), мислећи да је довољно само „да истури” своје ниже старешине да они потписују споразуме са Немцима и Италијанима, а да он, као бајаги тајно, повлачи све потезе и да ће тако остати „чист”? Обмањивао је и савезнике, и своју Владу, и Краља у чије име је вршио смртне казне са словом „З”. И, што је, такође, тешко разумети да ли је веровао да се његове „тајне” никад неће сазнати?

Таква политика неминовно га је морала одвести у катастрофу. Одсликала га је као „војника без компаса”. И неугог политичара.

Напомене

1. 36, XIV, 1, стр. 874 (Записник са састанка у Дивци.ма)
2. *Исто*, стр. 876.
3. Јозо Томашевић, н. д. стр. 182, фус. 6 и 7.
4. *Исто*, стр. 182, фус. 6 и 7.
5. 36. XIV, 2, стр. 399, Писмо Д. Михаиловића Бају Станишићу од 9. марта 1943. године
6. *Исто*, стр. 349. и 399.
7. Наводи Јозо Томашевић. Сличну оцену дао је и генерал Лер: „Досадашње борбе показују да је Михаиловић као војни командант затајио” (36. XIV, 2, стр. 1018).
8. Јован Ђоновић, Везе ДМ са Средњег истока и северне Африке, стр. 53, Гласник СИКД „Његош”.
9. Јозо Томашевић, н. д. стр. 344. фус. 69.

10. *Исто*, стр. 338.
11. Мартин Дејвид, н. д. стр. 436.
12. А VII, Ча. рег. бр. 33/3, к. 129.
13. Наводи Јозо Томашевић, н. д. стр. 339.
14. *Исто*.
15. *Исто*, стр. 340-341, фус. 63.
16. *Исто*. микрофилм бр, Т-6 311, ролна 189, цитира Ј. Томашевић, н. д. стр. 340.
17. Поруку наводи Ј. Томашевић, н. д. стр. 344.
18. Наводи Ј. Томашевић, н. д. стр. 381-382.
19. Бошко Костић, н. д. стр. 229-230, цитира Ј. Томашевић, н. д. стр. 393-394.
20. 36. XIV, 4, стр. 966, депеша бр. 946 од 1. априла 1945, Б. Костић, н. д. стр. 227-230.
21. Б. Костић, н. д. стр. 237-238, цитира Ј. Томашевић, стр. 394.
22. Ј. Ђонових, „Извештај генерала Михаиловића из краја 1944. и у 1945", стр. 74.
23. Наводи Ј. Томашевић, стр. 397-398
24. 36. XIV, 4, стр. 309-312.
25. *Исто*, стр. 312.
26. *Исто*, стр. 132-136.
27. *Исто*
28. *Исто*, стр. 135, фус. 2, Југословенски историјски часопис, стр. 4/1964.
29. *Исто*, стр. 421-422.
30. 36. XIV, 4, стр. 637, фус. 8, А VII, Ча, к. 6, рег. бр. 22/1.
31. Петрановић др Бранко, Србија у Другом светском рату, 1939-45, ВИНЦ 1992, стр. 582.

Историја га је сместила - на отпад

Очевидно, кад се све сумира, закључак је најоштрији да Михаиловић није имао реалну стратегију, није умео да води политику у сложеним условима. Никако није успевао да се ослободи високог мишљења о себи. Чак је наређивао појединим својим командантима да „праве“ његове „дублере“, двојнике, па чак им давао упутства „да буду средњег раста, да носе браду, да мало говоре, да пуше лулу!...“ Одређивао је и подручја где треба да се појављују: Повлен, у околини Соко Бање, на Копаонику... Уз све то, био је и аутократа. Није хтео да чује упозорења својих потчињених команданата да се четници не утопе у колаборацију са окупатором. Утонуо је у тероризам против сопственог народа. Био је фантаста „који лута земљом“.

Током рата 1941-1945. године четници под командом Михаиловића направили су праву пустош у народу, највећу у Србији. Почев од јесени 1941, после познате прве немачке офанзиве, четници су заробљене партизане (које нису стрељали или заклали), па и чланове ужих породица, предавали Недићевој војсци (Српској државној стражи и Српском добровољачком корпусу), Немцима и Бугарима, одн. Италијанима у њиховој окупационој зони. Ови су, опет, те заробљенике, које нису убили, спроводили у концентрационе логоре - дал^а мучилишта: Бањица, Сајмиште, Ниш (Бубањ), Смедерска Паланка. затим у логоре изван Југославије: у Норвешку. Немачку, Аустрију, Пољску, Грчку, Италију. Хиљаде и десетине хиљада младих из свих крајева Србије уморени су најсвирепијим методама у тим логорима смрти. Тај терор трајао је до јесени 1944. Четници су толико били сервилни према Недићевим властима и према окупатору, да су им своје противнике, које нису сами усмртили продавали за оружје и муницију. Таквом сулудом политиком починили су тешке злочине. Готово све што је било прогресивно оријентисане омладине, нарочито у Србији, Михаиловићеви четници (и њихови саучесници) су истребили, па је она на тај начин тотално десеткована. Тај дотле у историји нечувен и непознат терор против сопственог народа тешко оптужује Михаиловића и његове четнике. За таква нељудска, геноцидна злочинства, опроштаја нема.

Једна блиц-анкета извршена међу историчарима који су изучавали Други светски рат на тему - Да ли историјска наука може да ре-

хабилитује Михаиловића и четнички покрет - показала је врло убедљиве негативне резултате. Историчари, већином доктори наука и професори, који су дуго и темељито изучавали Други светски рат, или посебно четнички покрет, слажу се у једном - према досадашњим сазнањима - Михаиловић је оцењен као негативна историјска личност. У таквој оцени изричити су историчари који су посебно истраживали четнички покрет и колаборацију са окупаторима, и на тој проблематици докторирали и објавили опсежна историјска дела. Нема ниједног историчара од угледа и репутације, сем млађих или монархистички или шовинистички опредељених, који „дају шансу“ Михаиловићу да га историјска наука рехабилитује.

У новије време у нас само поједини историчари и други интелектуалци и новопечени политичари бране Михаиловића, стравичном селекцијом докумената! „Прескачу“ сва она документа која компромићују Михаиловића, тврдећи да је он трагична личност. Трагична личност, у неку руку, заиста јесте. Пошао је у рат као штићеник западних савезника, али је током рата био и партнер окупатора Немаца и Италијана. Борио се искључиво против НОП-а. Био је превасходно заљубљеник пасивног отпора, заробљеник атантизма, окупаторски сарадник, командант кољачких „црних тројки“ и терористичке војске! Михаиловић може неке изгледати као трагична личност, али крајњи исход његове политике је катастрофалан. У свему је промашио.

Колаборацију са окупатором, вешто скривану, али не сакривену, историја не прашта. Нико не у свету, па неће моћи ни Михаиловићу. Французи не праштају Петену ни Лавалу. Норвежани не траже помиловање за Квислинга. Чеси и Моравци исто тако за Ханеа, Словаци за Тисоа. Свака историјска личност неминовно и законито, мора по заслуги да оде „да се смести“ онамо где га је одмерила непристрасна историјска вага. Тако и Михаиловић једноставно мора на историјски отпад. Он је већ тамо. Тамо ће, неминовно, и остати под тежином историјских докумената. Ратни вихор га је заплео, згужвао и одувао.

Због свега што је учинио за њега, Драгољуба Дражу Михаиловића, нема и не може бити рехабилитације. О њој могу „сањати“ само необјективни историчари. За његову рехабилитацију могу се само жучно залагати поједини загрижени лидери политичких странака, са високим шовинистичким набојем и претврди интелектуалци. Они га чак могу и рехабилитовати, служећи се фалсификатима, али само за себе.

Међутим, историјска наука је о њему већ дала свој суд. За њега нема и не може бити рехабилитације. Једноставно, за тоталну сарадњу са окупатором и за стравичан терор над сопственим народом у току Другог светског рата опроштаја нема. И не може га бити.

Кад је реч о тзв. помирењу, мора се поћи од чињенице да су и партизани и четници историјске категорије. О њима су и савезничка и наша историографија дале свој суд. Четници су оквалификовани као сарадници окупатора и што је још негативније, као терористичка војска која је широм земље извршила стравичне покоље, геноцид над муслиманским живљем, али и над српским народом под девизом фамозног слова „З”. Четници, како је већ у овом спису речено, и како је историјска наука оценила, су током рата водили само борбу против народноослободилачког покрета (сем краћег периода кад су та два покрета сарађивала, септембар - октобар 1941), док се прогив окупатора уопште нису борили (сем повремених и врло ретких сукоба), а са квислиншким формацијама које су биле уз окупатора, такође нису ратовале (сем, опет, спорадичних сукоба). Партизани су се непрекидно борили против окупатора, а и против четника који су ту борбу наметали. Кад се ове чињенице узму у озбир, и упореде, долази се до питања: шта и кога треба мирити? Дела која су учинили борци против окупатора и за ослобођење земље и „дела” и недела која су починили четници - повремени или непрекидни сарадници квислинга и окупатора и истребљивачи народа?

Одговор, прави одговор заснован на чињеницама, на то питање може да буде један: учињена дела, посебно злочини, не могу да се мењају, да се занемарују, да се „мире”. Ту сумње нема. А људи, следбеници и једног и другог покрета, поштоваоци историјских чињеница, немају правог разлога да се споре. Више од пола века су живели без свађа, сукобљавања, спорова. За такво стање подлога су бројне амнестије крајем 1944, посебно општа аменестија од августа 1945. године, којима је опроштено учешће у квислиншким формацијама, или сарадња са окупатором, сем оних који су починили ратне злочине у складу са одредбама међународног ратог права.

Не може историјски да се „опрости“ четнички терор у бројним местима у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и свуда, где је вршен покољ у селима: Вранић (код Београда), Друговац (код Смедерева), покољ грађана у Ћуприји, Јагодини и Параћину, а посебо продаја 365 заробљених партизанских бораца (за новац и муницију) Немцима у Ваљеву које су готово све стрељали. Не могу да се преквалификују или да се опросте немачки и италијански савези са четничким јединицама у борбама против Народноослободилачке војске Југославије, ни споразуми четничких команданата (уз одобрење Драже Михаиловића) са окупаторима о вођењу тих борби. Не могу да се опросте или избришу четничка недела који су на хиљаде заробљених партизанских бораца или чланова њихових породица, предали Недићевим јединицама или Немцима, па их ови убијали или слали у логоре смрти у земљи (Бањица, Сајмиште, Црвени крст у Нишу) или широм поробљене Европе: Аустрија, Немачка, Пољска, Норвешка (из којих се само мали број вратио). Та и таква „дела“ не могу да се ставе у исту раван са борбом народноослободилачких снага које су се током читавог рата бориле против окупатора.

Последњих година има озбиљних покушаја да се изврши тзв. ревизија историје Другог светског рата, па и наше Народноослободилачке борбе. Шта то значи? Ревизија, значи мењати све „из темеља“. За такве тежње и покушаје једноставно нема аргумената. Историјска истраживања нису до краја завршена. Понешто се може допуњавати, мењати, додавати или одузимати, али само ако има довољно поузданих и јаких аргумената, нових доказа за то. Дакле, вредновање историјских догађаја, допуњавање оцена, темељно аргументовање на основу јаких чињеница - да. Али, мењање оцена „из темеља“, тотална ревизија нема оправдане основе. Да је четнички покрет Драже Михаиловића био колаборационистички, да се ослањао на Недићеве и друге квислиншке снаге и војске, да се, током свих ратних година ослањао некад дуже, некад краће време, на окупаторе, па и од њих помоћ добијао (храна, оружје, муниција, а легализоване јединице још и плате), у савезу с њима, често и под њиховом командом водио непрекидне борбе против народноослободилачког покрета (Народноослободилачке војске Југославије) то су необориве чињенице и никакве кампање и покушаји, па ни дневна политика, те чињенице не могу да измене. Исто тако, Дражин четнички покрет није хтео да се укључи у савезнички антиокупаторски фронт, већ одбијао захтеве савезничких команданата да руши пругу Београд-Скопље, а нарочито мостове на Ибру и Јужној Морави, ни онда кад су савезничке мисије обезбеђивале и минере и експлозив, чак и онда када су га шефови савезничких

војних мисија готово преклињали да изврши било коју диверзију да би се „легитимисао“ као борац против окупатора, Михаиловић је одбио. То су неспорне чињенице да су четници чекали „да се савезници искрцају на Балкан“, па да онда преузму власт. Исто тако неспорне су чињенице да су четници током рата спроводили терор и геноцид над другим народима нарочито покољима Муслимана (око Чајнича, Фоче, Бијелог Поља), па и Хрвата (под паролом „усташа“), посебно у долини Неретве и у околини Мостара. Исто тако, необориви су докази да је Михаиловић своје четнике претворио у терористичку војску и над сопственим народом, спровodeћи у живот слово „3“ на култу ножа и клања!

Те оцене валоризовала је историјска наука, наша и савезничка. Тзв. ревизија историје не може се вршити за рачун и на захтеве дневне политике. Историјска наука не може да се развија на бази договарања, већ на утврђеним истинама о ономе шта се и како догађало. Сви неаргументовани покушаји да се тобож покаже како је досадашња историја „наручена“ и „идеолошка“ не могу да негирају вредност примарних докумената. Полуистине, фалсификати, оцене произашле из мржње, национализма, дневних политичких кампања, незнања не могу да се уврсте у историјске истине.

Партизани и четници, односно њихови следбеници и потомци, како је речено, немају око чега да се споре. Ко је био на страни демократије и антифашизма познато је и историјски оцењено. А ко је у том сукобу био на страни фашизма, такође је историјски утврђено. Нове генерације треба да живе у могућој слози. Историјска наука ће довести до краја све оно што није валоризовала, или око чега се споре појединци или групе. Али, никако то неће и не може учинити дневна политика. Најгоре ће бити ако, под притиском промена политичких покрета, односно политичких странака, које се смењују на власти, дође неодговорно и непромишљено до мењања оцена у уџбеницима историје. То може постати својеврсни злочин са тешким последицама. Посебно је илузорно позивати се на помирење, а истовремено „брисати“ називе тргова, улица, школа, па и име државе. Једно са другим не иде, а најмање позив у стилу „ћераћемо се“.

Младе генерације могу и треба да живе у грађанској и људској слози. Да се не оптерећују еуфоричним спорењима у медијима. Судове о историјским догађајима треба оставити суду историјске науке. Историјска вага ће сваки догађај, сваки покрет, па и сваку историјску личност поставити на заслужено место. Учињена дела остају како су учињена. Она се не могу мењати.